

Homosexualitat i maduresa: La Grècia i Roma antigues

RODOLFO VARGAS

12 de gener de 2021

Persones grans LGTBI

L'article que esteu a punt de llegir tracta sobre l'homosexualitat i la maduresa a la Grècia i Roma antigues. El text és obra de l'estudiós de la història i humanista **Rodolfo Vargas**, i l'ha escrit com a documentació de la primera sessió del cicle de conferències-col·loqui *Homosexualitat i maduresa a la cultura occidental* que organitza l'Ateneu Enllaç. Te'n donem més detalls al final del document .

Rodolfo Vargas s'ha interessat per la cultura occidental des de la història, la filosofia, la religió, la literatura, l'art... En el seu discurs sobre l'homosexualitat i la maduresa durant els darrers 2500 anys hi incorpora tots aquests angles. La seva recerca, atenta sempre als coneixements més recents sobre cada època, ens permet una compressió rica i aprofundida del tema, més enllà dels tòpics.

En parlar d'"homosexualitat" pel que fa a l'Antiguitat grecoromana convé tenir en compte que fem el terme de manera analògica i no unívoca, ja que és relativament recent i va néixer amb connotacions ben precises, que no són aplicables a l'època que ens ocupa. Un grec o un romà de llavors no s'haurien reconegut com "homosexuals" en el sentit en què avui parlem d'ésser gai (tant menys de pertànyer al col·lectiu LGTB+).

També hem de tenir en compte que la "pederàstia" grega no és en absolut equiparable a la pederàstia tal com se la concep en els nostres dies, és a dir: l'abús sexual de menors (delicte punible en les legislacions occidentals, on s'imposa una edat mínima de consentiment sexual). Com veurem, el que els anglesos victorians i eduardians qualificaven com l'"inefable vici dels grecs" (cf. Forster) era una institució social consistent en un veritable ritu d'iniciació dels adolescents al món dels adults, en el qual el sexe era important, però no l'únic aspecte.

La mitologia és una valuosa font per conèixer les diferents maneres de ser i pensar dels pobles. És una explicació pre-racional de la realitat, el que no vol dir que sigui sense més un cúmul de fantasies capritxoses: són més aviat el subconscient dels pobles i neixen de l'experiència històrica. Al segle XIX, quan imperava el positivisme racionalista, ningú creia que la Guerra de Troia hagués tingut lloc alguna volta fins que Schliemann va descobrir que, al capdavall, els poemes homèrics tenien raó.

La mitologia és, doncs, la primera font que ens parla de l'atracció eròtica dels homes vers els nois a l'antiga Grècia. El mite més conegut i arquetípic al respecte és el del rapte de Ganimedes per Zeus metamorfosat en àguila. Però hi ha molts més relats del gènere en les teogonies gregues: els amors masculins d'Apol·lo amb Jacint, Ciparís, Admet, Branc, Jàpige, Forbant, Hipòlit, Himeneu, etc.; els d'Hèracles, la relació entre Pàtrocle i Aquil·les, el rapte de Crisip per Laios, etc.

La mitologia romana és molt més parca, però el mateix Virgili en la seva Eneida sembla suggerir una relació de tipus pederàstic entre l'heroi semidiví i llunyà avantpassat de Roma Enees i Pal·lant, fill del rei Evandre, el qual, al seu torn, l'hauria mantingut amb Anquises, el pare del príncep troià. Certament Virgili era més un poeta que un mitògraf, però no s'hauria atrevit a insinuar una cosa així si no hi hagués algun indici pres d'alguna tradició que ho recolzés.

La literatura constitueix una altra font important per a l'estudi de la

pederàstia i de l'erotisme masculí en l'Antiguitat. Poetes, dramaturgs, comediògrafs i historiadors van tractar el tema en alguna o algunes de llurs obres: Homer, Hesíode, Eurípides, Palèfat, Cal·límac, Virgili, Conó, Higini, Ovidi, Tibul, Ptolomeu Hefestió, Pausànies, etc.

Una tercera font la constitueixen les Arts, que reflecteixen plàsticament les tradicions institucionals, entre elles, en primer lloc, l'Escultura i, en segon lloc, les representacions pictòriques de les ceràmiques. Winckelmann va ser el primer a parlar francament de la sensibilitat masculina que inspira l'estatuària grega (i l'hel·lenística i la romana). El cànon de bellesa masculina va ser creat pels escultors del segle de Pèricles. La completa i franca nuesa era atribuïda de la virilitat (poques representacions de deesses nues existeixen, llevat de les d'Afrodita). Les ceràmiques gregues també donen testimoni immediat d'episodis mitològics i escenes quotidianes de pederàstia.

En fi, la ciència moderna, despullada dels prejudicis positivistes i moralistes del passat, ha fet llum sobre la naturalesa de la pederàstia i de l'erotisme masculí en l'Antiguitat: en aquest camp hi son els treballs de Bernard Sergent, Eva Cantarella, Robert Koehl, Werner Krenkel, Keith DeVries, TK Hubbard, D.H. Mader, etc. Per la seva banda, l'antropologia, especialment gràcies a Margaret Mead i els seus estudis essencials sobre les cultures oceàniques, ha contribuït a establir que la pederàstia grega no era una cosa singular i única en l'evolució de les societats humanes.

En què consistia la pederàstia? La relació pederàstica era la que unia a un home adult (en general fins al voltant dels quaranta anys) anomenat ἐραστής (erastés), és a dir "amant", i un παῖς (pais) anomenat ἐρώμενος (eròmen), o sigui "estimat". L'erasta assumia la part activa en el contacte sexual, mentre l'eròmen exercia la part passiva. Però el sexe era només un dels aspectes de la relació, que consistia també en protecció, instrucció i preparació per a la vida adulta, responsabilitats que prenia per a si l'erasta respecte de l'eròmeo.

La pederàstia grega pot ser considerada un ritu d'iniciació, com els que hi va haver en les antigues societats indoeuropees i els hi ha avui dia entre els pobles anomenats primitius. Segons el tipus de polis (ciutat-Estat) que es tractés, aquesta iniciació era: a la vida ciutadana (en el cas de sistemes democràtics com el d'Atenes) o a la vida aristocràtica i militar (en el cas de règims oligàrquics i guerrers com el d'Esparta).

En tots els casos, un erasta adult es fixava en un pais, del qual fer el seu eròmen. A l'antiga Creta i en Tràcia, es procedia a un raptat anunciat als

amics i a la família de l'elegit, a què aquest no podia negar-se sota pena de deshonra. A Atenes, tenia lloc un seguici previ mitjançant el qual l'erasta intentava seduir el noi del seu grat observat al gimnàs, on els joves es dedicaven als exercicis físics completament nus (com ho expressa l'etimologia: γυμνός, nuesa). No hi havia, però, obligació per part del pretès d'esdevenir eròmen del seu festejador. A Esparta, també l'erasta feia la cort al país que li agradava, però la llibertat d'aquest es trobava restringida i, quan acceptava ser eròmen d'algú, havia de ser ell qui li demanés a l'erasta ser el seu mentor.

L'erasta portava a l'eròmen fora del contacte social per dur a terme la seva missió d'iniciar-lo en les qualitats i habilitats que havien de distingir a un adult: li ensenyava a comportar-se com un ciutadà lliure i responsable, compromès en el benestar de la polis, o com un digne aristòcrata, l'art de la caça i de la guerra i les obligacions del culte als déus tutelars de la polis. A canvi, l'eròmen acceptava sotmetre's sexualment a l'erasta, la qual cosa tenia un doble propòsit: exorcitzar el femení que pogués quedar en el noi i mostrar-li com s'havia de comportar un home adult en el sexe, és a dir, activament. Mitjançant l'emissió de l'semen de l'erastés dins de l'eròmen durant la penetració les virtuts virils eren transmeses a aquest.

La durada de la relació pederàstica variava segons l'edat de l'eròmeno, però acabava inevitablement quan en ell apareixia el berrissol facial i corporal, signe de virilitat. Llavors l'erastés acomiadava al seu eròmen lliurant-li presents simbòlics, com armes, cuirasses i animals petits (generalment un gall o una llebre) per significar que ja estava preparat per caçar, lluitar i sacrificar als déus com un adult. L'eròmen, al seu torn, solia convertir-se en l'erastés d'altres nois.

Així doncs, la pederàstia era una situació transitòria, encara que es donessin també relacions entre homes fora d'aquest àmbit i de caràcter més permanent. Per exemple, algunes vegades l'erastés i l'eròmen continuaven estant units afectiva i sexualment durant la seva edat adulta. Hi ha no pocs testimonis d'homes lligats per una amistat amorosa estable. D'altra banda, existia també, al costat de la femenina, la prostitució masculina (admesa socialment, encara que fos humiliant per a qui l'exercia).

Un cas especial el constitueix el del famós Batalló sagrat de Tebes, de què parla Plutarc en la seva Vida de Pelòpides (18), unitat d'elit creada pel general tebà Gòrgides (amic i company d'Epaminondas) i formada per cent cinquanta parelles d'amants masculins. Cadascuna d'elles estava formada per un membre de més edat anomenat ἠνίοχος (heníojos) o conductor i un

més jove denominat *παραϊβάτης* (paraibates) o “el company que va al costat”. La justificació d’aquest cos bèl·lic d’amants la dona l’autor de les Vides paral·leles: «Per a homes de la mateixa tribu o família hi ha poc valor d’un per un altre quan el perill pressiona; però un batalló cimentat per l’amistat basada en l’amor mai es trenca i és invencible; ja que els amants, avergonyits de no ser dignes davant la vista dels seus estimats i els estimats davant la vista dels seus amants, desitjosos es llancen al perill per a l’alleujament d’uns i altres». De fet el batalló va contribuir a l’elevació de la polis de Tebes a potència hegemònica substituïnt a Esparta i va ser invencible durant dècades fins a la seva única derrota a la batalla de Queronea (348 a. de J.C.) davant Filip II de Macedònia, que va rendir homenatge a seus membres morts.

I, a propòsit de Macedònia, cal esmentar a Alexandre el Gran, el creador del major imperi de l’Antiguitat (a l’una de Roma) i difusor de la civilització grega en tot aquell món a través de l’hel·lenisme. Aquest formidable cabdill va mantenir una intensa relació eròtic-amorosa amb el seu amic d’infància Hefestió, el que no va impedir que, per servir els seus interessos en cada moment, es casés successivament amb Roxana de Bactriana, i les princeses perses Estatira i Parisàtide i el seu amant el fes amb Dripetis, germana de Estatira. La mort d’Hefestió en Ecbàtana el 324 a. de J.C. va sumir a Alexandre en un estat de dolor proper a la bogeria durant molts dies. A l’any següent, moria al seu torn, mentre encara s’estava construint el grandiosos mausoleu que havia ordenat construir a Babilònia per al seu estimat.

L’important en tot aquest tema és tenir molt en compte que la pederàstia grega i qualsevol altre tipus de relació eròtica entre barons no impedié que un home estigués casat, tingués fills i mantingués una llar; és més: era això el que s’esperava d’ell pel deure de donar nous ciutadans o guerrers a la polis. I aquí és oportú parlar del paper de les dones.

Pel que fa a l’antiga Grècia, en general estem davant societats en què la vida pública està estructurada al voltant dels homes, que són els que estan dotats amb el discerniment necessari per decidir en els assumptes de la polis, fer negocis i discutir entre ells sobre tota mena de temes. Les dones estaven relegades a la vida privada de la llar en el gineceu, espai estret reservat a la planta alta de les cases gregues i més tard a la part més retirada de la planta baixa o àndron (on residien els homes). Es dedicaven a portar l’economia domèstica, tenir fills i criar-los, però l’educació d’aquests escapava a llurs atribucions, ja que era competència exclusivament masculina.

Excepcions a aquesta regla eren les dones d'Esparta (educades en la mateixa dedicació al bé de l'Estat que els homes i que entre elles practicaven el nudisme atlètic sense descartar relacions eròtiques pedagògiques) i a la resta de Grècia les heteres o cortesanes, que no eren meres prostitutes (pornai), com les que treballaven en bordells o al carrer, sinó dones educades i refinades que només admetien un nombre restringit d'admiradors (generalment homes de nota o rics), als quals concedien el privilegi de llur companyia i conversa i llurs favors sexuals a canvi de la manutenció del llur nivell de vida. No serà ociós aclarir que un home grec podia simultàniament tenir dona, mantenir una hetera i usar activament del sexe amb els nois que eren els seus eròmens.

No podria passar-se per alt una altra excepció: la del lesbianisme, vinculat a Safo i el seu cercle de Mitilene a l'illa de Lesbos (de les Egees septentrionals). Anomenada per Plató l'la Desena Musa", Safo va viure a cavall entre els segles VII i VI a. de J.C. El seu talent i la fama que es va guanyar en poesia la van fer entrar en el cànon dels "nou poetes lírics creat pels savis alexandrins de l'època hel·lenística. Va crear la Casa de les Servidores de les Muses, una institució en la qual les joves en edat de casar eren instruïdes en les arts, les lletres i la música i iniciades en els secrets de l'eros. Aquesta iniciació –tot i que de cara a un futur matrimoni– no estava centrada en la satisfacció de l'home ni a la procreació de prole, sinó en el foment de la sensualitat i la passió femenines, el que implicava relacions íntimes entre dones (anàlogament a la pederàstia masculina). Safo les va mantenir amb algunes de les seves deixebles de les que es va enamorar: Anactòria, Gongila, Eunica, Atis, Telesipa i Cydna, per nomenar les principals. Aquesta forma d'eros femení va prendre el nom de lesbianisme"per l'illa on es trobava la casa i "amor sàfic"en honor a la poeta. Dos cercles competien amb el de les Servidores de les Muses: el de Andròmeda i el de Gorgo. No obstant la seva predilecció per amors femenins, Safo sembla haver mantingut també relacions amb homes, un d'ells el cèlebre poeta Alceu.

A Roma les relacions entre homes eren considerades de manera diferent que a Grècia. Per començar, no existia la pederàstia com a institució. Com ja hem dit, només hi ha una tímida al·lusió a ella en l'Eneida de Virgili, però es refereix als remots orígens grecs de la civilització romana (que, com és sabut, es fan remuntar al príncep Enees de Troia i un grapat de conciutadans que van fugir de la ruïna de llur pàtria). Segons un minuciós i suggestiu estudi recent de William H.F. Altman, hi ha un innegable paral·lelisme entre la còlera d'Aquil·les de la Ilíada provocada per la mort del seu estimat Patrocle

i la còlera d'Eneas suscitada per la mort de Pal·lant, fill d'Evandre, rei dels arcadis i el seu aliat contra Torn, rei dels rútuks. No hi ha una altra referència a l'assumpte de la pederàstia a tota la literatura romana, excepte quan els autors reprenen els temes de la mitologia grega.

A Roma, a més, el sexe entre homes era una mostra del poder masculí del que assumia la part activa. Es tractava sempre d'una relació desigual, en què un ciutadà romà posseïa a un esclau o a un prostitut. Un ciutadà romà que s'hagués deixat paedicare (ser pres sexualment) per un altre hagués perdut els seus drets com a tal o, en el millor dels casos, hauria estat objecte d'irrisió, com en el cas de Juli Cèsar, el qual, per les seves relacions eròtiques amb homes i dones (entre elles la submissió sexual a Nicomedes IV Filopàtor, rei de Bitínia) va ser anomenat sorneguerament "el marit de totes les dones i la dona de tots els marits".

És coneguda la preferència sexual de l'emperador Tiberi pels noiets (als que anomenava els seus "peixets"). Calígula va tenir relacions sexuals amb homes i femelles. Neró va casar-se amb un eunuc. L'auster Adrià es va enamorar perdudament del bell Antínous, però en aquest cas es tractava d'una relació molt semblant a la pederastia grega que va implicar amor entre ambós i va acabar-se amb la mort accidental d'Antínous als 18 anys. Helio-gàbal va tenir preferència pels homes vigorosos i va assumir públicament el paper d'esposa (sent, per cert, un dels grans transvestits de la Història).

Però, a diferència de Grècia, hi havia una legislació romana antiga contra certes pràctiques homeròtiques. De fet, en 149 a. de J.C. el Senat Romà va promulgar la Lex Scantinia (per l'edil Scantinius Capitolinus, condemnat per l'estupre d'un jove anomenat Marc Claudi Marcel·lo), la qual regulava les conductes sexuals dels ciutadans romans, proscrivint –fins i tot sota pena de mort– la pederàstia, l'adulteri i la passivitat en l'acte sexual. Theodor Mommsen, seguint a Valeri Tàcit i a Polibi, afirma que ja anteriorment hi va haver prohibicions semblants, però no hi ha proves directes d'això.

La Lex Scantinia (de la qual, segons John Boswell, ningú en temps de Ciceró tenia una clara idea) no era totalment repressiva: el ciutadà romà podia assumir sense problemes el paper actiu en l'acte sexual amb altre home i no només com a font de plaer eròtic, sinó també a títol de càstig infligit a un esclau. De més està dir que l'esclau, essent considerat una res (cosa) no era subjecte de Dret. El propòsit principal d'aquesta mesura legal sembla haver estat principalment el de protegir els menors contra l'abús sexual dels seus pares, tutors o curadors.

La seva aplicació, però, d'acord amb les pràctiques sexuals dels romans que es van anar generalitzant a partir dels últims anys de la República, sembla haver estat molt parca. Es té notícia certa només d'un cas de l'any 50 a. de J.C., jutjat per un tribunal presidit pel pretor Marc Livi Drus Claudià. L'any 17 a. de J.C., l'emperador August va substituir la Lex Scantinia per la Lex Iulia de adulteriis coërcendis, per la qual quedava prohibida tota mena d'adulteri. Lletra morta vist el llibertinatge que va dominar Roma sota la dinastia julioclàudia i que tan bé va descriure Petroni en el seu Satiricó.

L'inoperància de la Lex Iulia va portar al seu enduriment al segle III (probablement a causa dels escàndols d'Heliogàbal), mitjançant la reincorporació de la pena de mort com a càstig als seus contraventors. Cal tenir en compte que en aquesta època la filosofia estoica (que propugnava la procreació dels fills com a únic fi de la relació sexual i menyspreava el plaer carnal que ella procurava) s'havia estès per l'Imperi i exercia un poderós influx en la nova religió cristiana que s'anava obrint pas a la societat romana. L'escola alexandrina, però sobretot sant Agustí i sant Joan Crisòstom (segles IV i V), van contribuir a la visió estoica que va anar adquirint la moral cristiana.

La pau de Constantí el Gran en 313 no va portar una immediata persecució de la sodomia en nom del cristianisme. La primera mesura al respecte la van dictar en 342 els co-emperadors Constanci II i Constant, que van disposar l'elaboració d'una legislació repressora que preveïés la pena de mort i que va quedar plasmada el 6 d'agost de 390, quan Valentinià II, juntament amb Teodosi i Arcadi, va manar que tot aquell que condemnés el cos d'un home a exercir el paper de dona i patir un sexe aliè"fora sentenciat a la foguera. Així i tot no sembla que la norma s'apliqués amb rigor.

Va ser només sota Justinià I (amb l'entusiasta concurs de la seva esposa l'ex meretriu Teodòsia) quan la legislació romana contra la sodomia va experimentar un enduriment implacable, ja que l'any 538 es va dictar la tortura, la mutilació i la castració dels culpables abans de seva execució. I la terrible pesta que va assolir Constantinoble al 543 va semblar donar la raó a l'emperador, que clamava que es tractava d'un càstig per tolerar aquest pecat contra la naturalesa i contra l'ordre de l'Estat. En 544 va instar a tots els culpables d'actes sodomítics a l'penediment, ja que les seves pràctiques implicarien sens dubte mals més funestos i aterridors. No ens fa recordar el que predicadors, fanàtics de tota mena i la pleballa van propagar en els temps tràgics de la pandèmia de la SIDA? Nihil novum sub sole. . .

Rodolfo Vargas

Homosexualitat i maduresa a la cultura occidental

Homosexualitat i maduresa a la cultura occidental és un cicle de sis conferències organitzat per l'Ateneu Enllaç.

Les sis sessions del cicle se celebren durant el primer semestre del 2021, el segon dimarts de cada mes, virtualment, com la resta d'activitats públiques de la Fundació. El professor de filosofia i físic **Daniel Sánchez** és qui presenta les diferents sessions i condueix el col·loqui posterior.

En el web de la Fundació hi trobareu el calendari de les diverses sessions i altres materials com aquest article o enllaços a àudios i vídeos de les conferències.

COVID—19 /CORONAVIRUS

NO ESTÀS SOL/A, SOM AL TEU COSTAT
truca'ns si ens necessites

Compres, medicació, companyia, etc.
per a persones grans LGTBI+

T 934 573 739 (12:00 a 20:00H)
T 649 172 911 (16:00 a 18:00H)
informacio@fundacioenllac.cat

FUNDACIÓ ENLLAÇ

Amb el suport de:

